

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

COĞRAFYA BÖLÜMÜ

ŞEHİR COĞRAFYASI

DERS SUNUMU

DR. ZUHAL DİLER

- .....**Nüfus**.....kentleşmenin başrol oyuncusudur.
- Kültürel ikilemler, sosyal problemler ve mekansal uyumsuzluklar ....**şehirleşme**..... sonucu ortaya çıkmaktadır

Şehirleşme Nedir?

- Bir deęişme sürecidir.
- Milli gelir ve istihdam yapısında, ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması ile ilgili evrensel ve sayısallaştırılabilir bir süreçtir.
- Belirli bir yerleşim bölgesinde, nüfusun aşırı artışı ve bu nedenle yeni etkenlerin yaratılması, yeni çözüm koşullarının bulunması sürecidir.
- Kentleşme tarım dışı etkinliklerin özellikle sanayileşmenin gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların genişleme sürecidir.
- Belirli bir zaman aralığında şehir olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde nüfus artışı ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişmeyi belirleyen süreçtir.
- Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşul olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan , insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir.

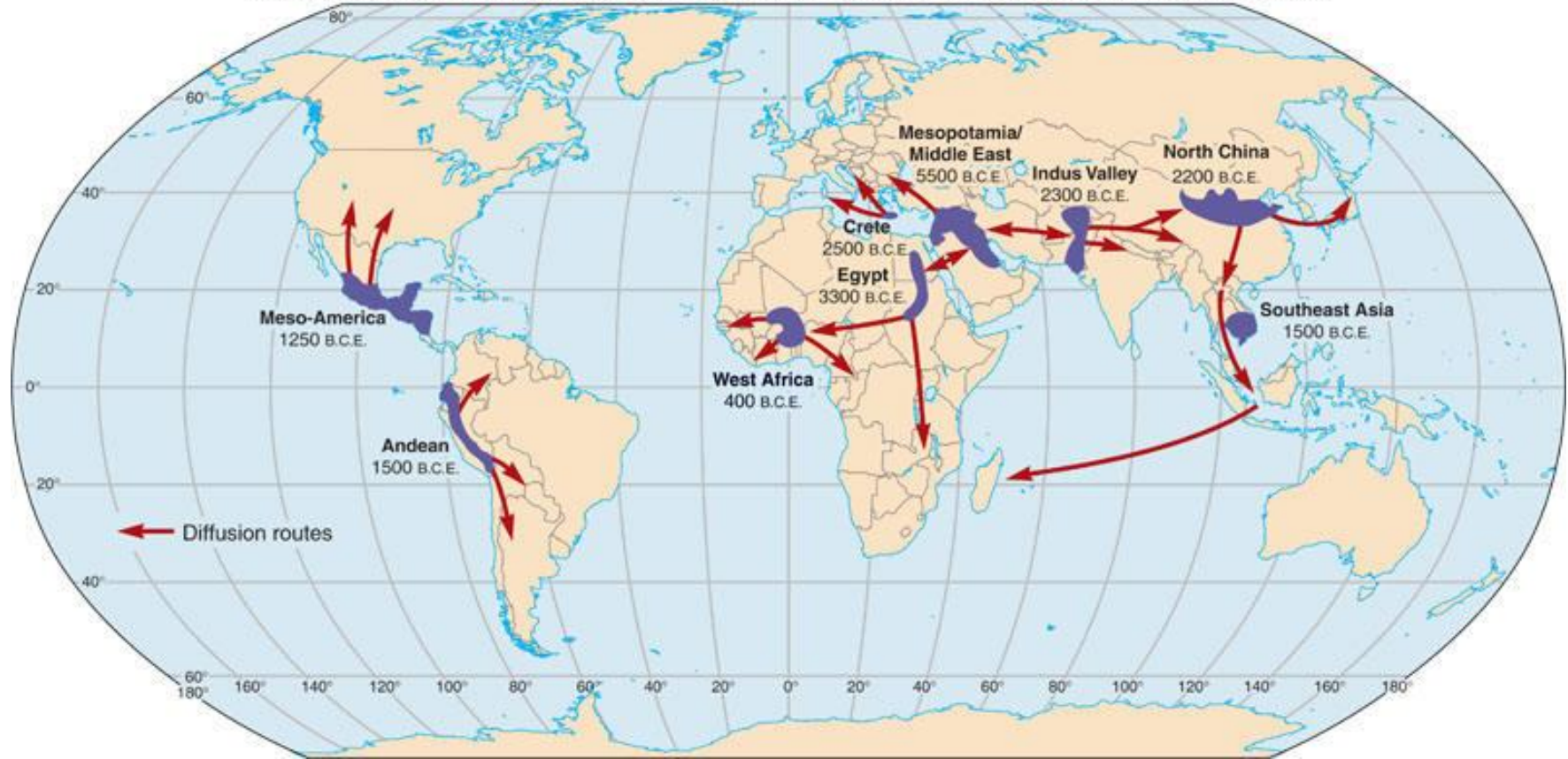
Şehir Coğrafyasında Etkili Olan Başlıca Akımlar

- Şehir coğrafyasında bugüne kadar farklı akımlar söz konusu olmuştur.
- **Morfolojik yaklaşım:** Yerleşmelerin şekilsel bileşenleri olarak tanımlanır. Şehrin fiziksel formu, alan ve binaların yerleşme düzeni olarak tanımlanır.
- **Pozitivist (olgucu) yaklaşım:** Bu yaklaşıma göre sezgi, ilham ve metafizik kaynaklı bilgi doğru değildir. Sadece gözlemlenebilen ve algılanabilen şeylerin varlığı doğrulanabilir.
- **Ekolojik yaklaşım:** İnsan davranışı ekolojik ilkeler tarafından belirlenmektedir. Bütün organizmalar karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmaktadır.
- **Neo- klasik yaklaşım:** İnsan akılcıdır. Dolayısıyla davranışları tahmin edilebilir. Ekonomik insan, para ve zaman açısından maliyeti en az, karı en yüksek düzeye çıkarmak için çalışmalıdır.
- **Davranışsal yaklaşım:** Şehirselle çevrede insanların faaliyetleri, karar verme süreci ve çevrelerine verdikleri anlamların çalışmasıdır.
- **Hümanistik yaklaşım:** Bu yaklaşıma göre bilimsel coğrafya insan deneyiminin tamamını açıklayamaz. Hümanistik coğrafya yorumlayıcı, anlamaya yöneliktir.
- **Yapısalcı yaklaşım:** Şehir, yaşam mekanı olarak görülmekte, kullanım değeri ön plana çıkarılmaktadır.

Şehirlerin Kökenleri ve Başlıca Teoriler

- Dünyada ilk şehir yerleşmeleri Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Güneydoğu Asya, And dağlarının kuzey bölgeleri ve Orta Meksika'nın akarsu vadilerinde tarımın gelişmesiyle başlamıştır.
- M.Ö 3000 li yıllarda Nil Vadisi'nde ve Akdeniz Havzalarında şehirler ortaya çıkmıştır.
- Bunu M.Ö 2000 yıllarında kuzey Çin, Güney ve Güneydoğu Asya akarsularındaki şehirleşme

Copyright © The McGraw-Hill Companies, Inc. Permission required for reproduction or display.

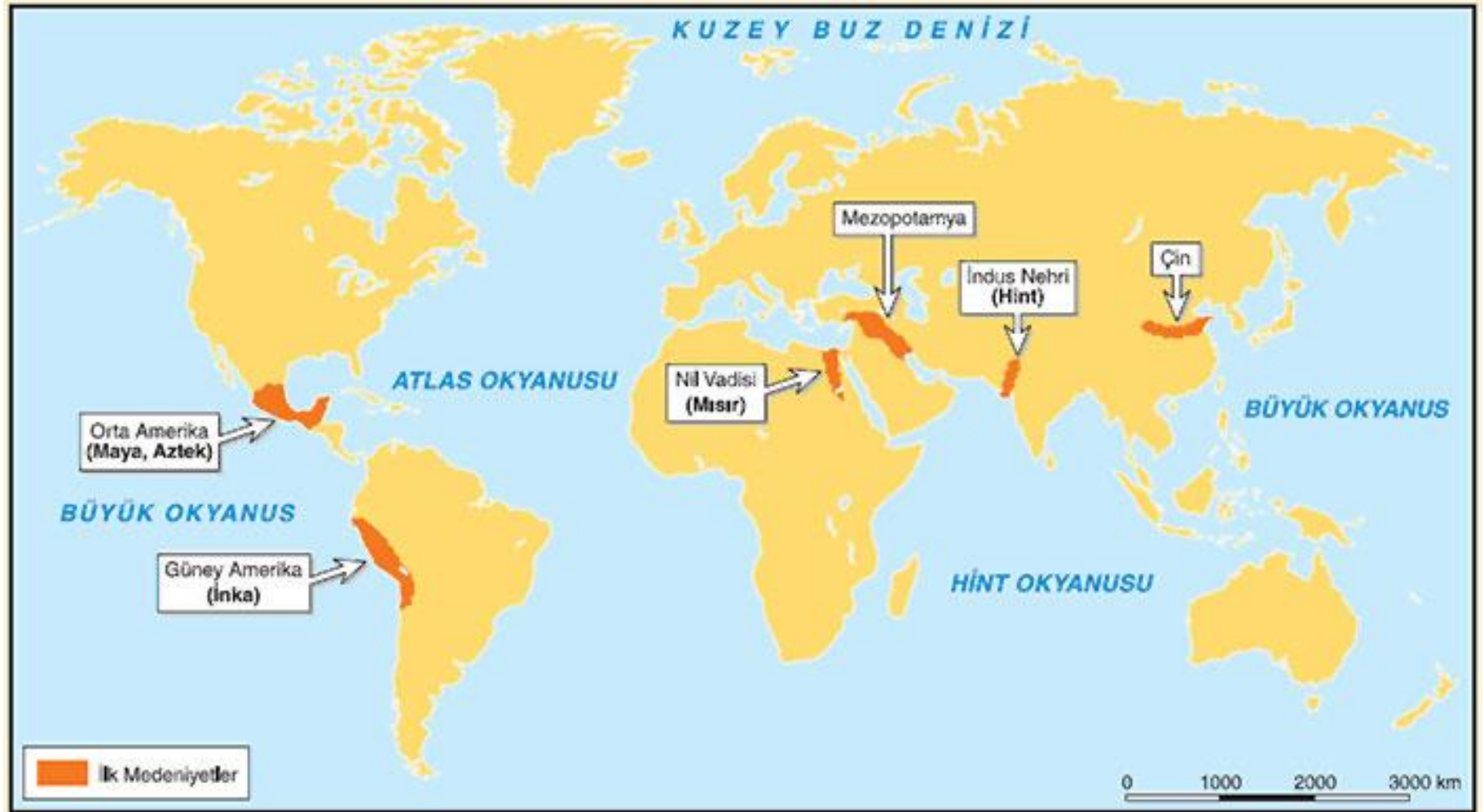

Şehirlerin Kökenleri ve Başlıca Teoriler

- Şehirlerin ortaya çıkışından önce iki koşulun oluşması gerekiyordu;
- **Birincisi;** şehir sakinlerini beslemeye yetecek gıda fazlalığının bulunması
- **İkincisi;** gıda üretim fazlalığını toplamak, depolamak ve dağıtmak için bir toplumsal örgütlenmenin bulunması

Şehirlerin Kökenleri ve Başlıca Teoriler

- İlk kentlerin ortaya çıkışı ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Haritaya baktığımızda, akla gelen ilk soru şudur; Orta Amerika'da ilk kentler neden daha geç kurulmuştur?

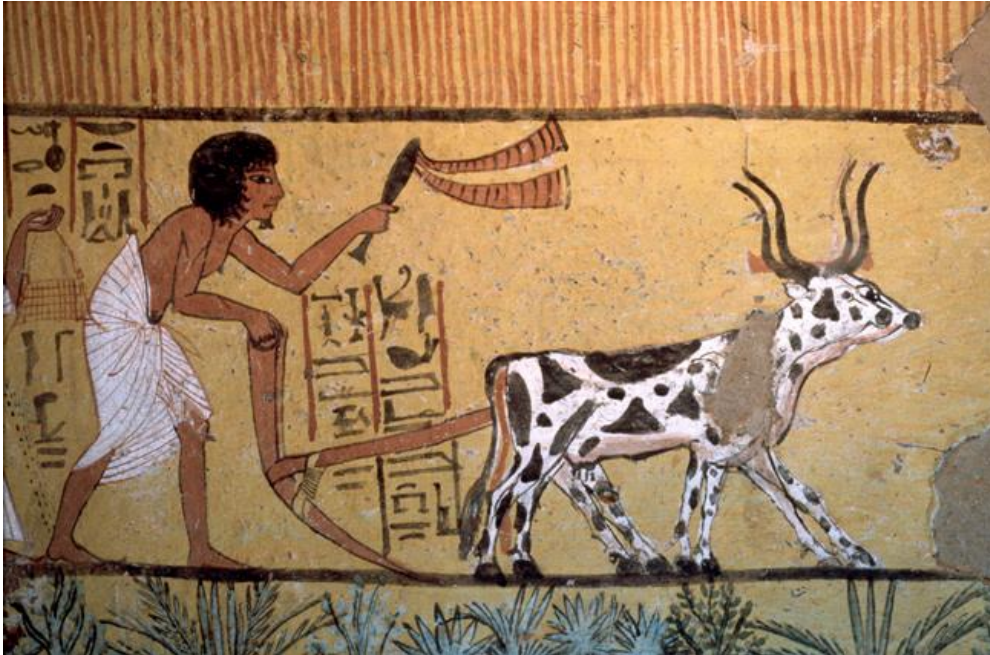

Bu durumun birçok nedeni vardır;

- Önemli besin kaynağı olan mısırın cinslerini genetik açıdan üretmek çok zordu
- Bu kıtada evcilleştirilmeye uygun hayvanlar yoktu
- Tekerlek bilinmesine karşın, yük hayvanları olmadığı için ulaşımda kullanılamıyordu
- Kolay işlenen madenler yoktu
- Taştan yapılan el aletleri Avrupa istilasına kadar hiç değişmemişti

Şehirlerin Kökenleri ve Başlıca Teoriler

- Şehirlerin kurulması ve gelişimi ile ilişkili olan başlıca değişimler:
- Meslek gruplarının (sosyal sınıfların) ortaya çıkması
- Siyasi otoritelerin ortaya çıkması
- Ticaret, kültür ve sanat alanlarında yaşanan dönüşüm
- Kurulan şehirler ve zaman içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişim, devletlerin, krallıkların ve imparatorlukların çıkmasına neden olmuştur.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLER

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLER

İnsan topluluklarının, nüfus artışı ve ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak belirledikleri alanlarda sürekli yasama başlamaları ilk yerleşimlerim temelini oluşturdu. İlk yerleşimlerin alan seçimlerinde öne çıkan faktörler:

- Yer şekilleri
- İklim ve su kaynakları
- Tarıma elverişli alan
- Güvenlik

Zaman içerisinde değişime neden olan başlıca faktörler:

- Siyasi ilişkiler - Ticari ilişkiler
- Yeraltı kaynakları - Yayılma politikaları
- ❖ Kuzey Avrupa'da denize bağlı yaşam, Mezopotamya'da nehirlere bağlı yaşam, güney Amerika ve uzak doğuda yüksek kesimlerde güvenliğe bağlı yaşam formları gibi...

Arkeologlar ve tarihçiler şehirlerin ortaya çıkış nedenini farklı teorilerle açıklamaktadır;

1. Hidrolik Teori: Şehirleşmenin Çevresel Temelleri

Bu teori şehirleşmeyi çevresel özelliklere bağlı olarak tanımlamaktadır. Toprağın değeri ve iklim koşulları ön plandadır. Bu koşulların uygun olduğu yerlerde sulama olgusu tarımın gelişmesine ve daha fazla ürünün elde edilmesine olanak sağlamaktadır.

Şehirselden önce hidrolik devrim yaşanmış; ilk şehirler yarı kurak alanlardan geçen büyük akarsuların çevresinde gelişmiştir. Nehir vadileri ilk şehirlerin ortaya çıktığı konumlardır.

Arkeologlar ve tarihçiler şehirlerin ortaya çıkış nedenini farklı teorilerle açıklamaktadır;

- İlk kentlerin ortaya çıkışındaki süreç Aktüre (1997) tarafından beş evrede incelenmiştir.
- **Birinci Evre:** Tarım devrimi gerçekleşmiş, Neolitik dönemin kendine yeterli köyleri kurulmuştur.
- **İkinci Evre:** Tükettiğinden fazla üreten Neolitik toplum, tarım dışı üretimde uzmanlaşmış bir grup zanaatkarı besleyebilecek duruma gelmiştir.
- **Üçüncü Evre:** Teknolojik gelişmeler meydana gelmiş, MÖ. 3000 yıllarına doğru bronzun kullanımı yaygınlaşmıştır.
- **Dördüncü Evre:** Teknolojide, özellikle tarım teknolojisinde önemli gelişmeler olmuştur. Sabanın kullanılması, sulama kanallarının yapılması, tekerlek ve yelkenli teknelerin yapılması şeklinde sıralayabiliriz. Uzun mesafeli ticaret gelişmiştir.
- **Beşinci Evre:** Uzun mesafeli dış ticaretteki gelişmeler, toplumlar arasında ilişkilerin artışına, bilgi alışverişinin meydana gelmesine neden olmuştur.

- 2. Ekonomik Teoriler: Pazar yeri olarak şehir
- Orta Çağ'da, Batı Avrupa'da Roma Dönemi sonrası, şehirler ticarete bağlı olarak meydana gelmiştir. Bazı yazarlara göre «hiçbir uygarlıkta kent yaşamı, ticaret ve sanayiden bağımsız olarak gelişmemiştir».
- Şehirler, ticaretin yayıldığı tüm doğal yollar boyunca ortaya çıkmışlardır. Ticaretin ayak izlerinde doğmuşlardır denilebilir.

• 3. Askeri Teoriler: Güç odağı olarak şehir

Şehirlerin ortaya çıkış nedeni, insanların bir kalenin görüş mesafesi dahilinde savunma için bir araya gelmesi, toplanmasıdır. Adams; şehirlerin kökeninin savunmanın veya savaşın ortaya çıkışında en önemli neden olduğunu savunur. Bu durum daha çok Mezopotamya'ya ait bir özelliktir.

Teknoloji, en azından Mezopotamya'da şehrsel gelişimin ön koşulu olmamıştır. Teknoloji şehrsel gelişimin sebebi değil sonucudur.

Mezopotamya şehrinin gelişimi savaşın bir sonucudur. İnsanlar kendilerini savunmak için büyük bir liderin gözetiminde surlarla tahkim edilmiş şehirlerde toplanmışlardır.

• 4. Dini Teoriler: Kutsal yer olarak şehir

- Bu kurama göre din kentlerin ortaya çıkış nedenidir. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü yani hicret başlı başına bir şehirleşme olayıdır. İslam, medeni yaşamı bedevi yaşama tercih etmektedir. Yani İslamiyet'i yaşayabilmek, öğrenebilmek, öğretebilmek için belirli iskân yerlerine ihtiyaç vardır. Bu iskan yerleri şehirler olmuştur. İbadetlerin çoğunun fert olarak değil, cemaat halinde yapılması gerekir.

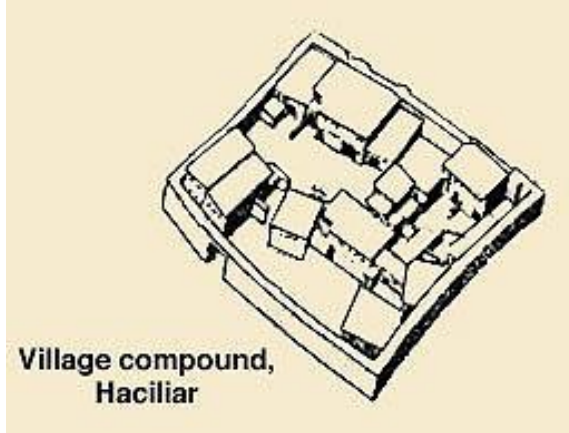

Sonuç olarak;

- ilk şehirlerin ortaya çıkışı ile ilgili çok sayıda neden vardır. Bu nedenlerden birinin göreceli olarak rolü büyük olsa da, ilk şehirlerin ortaya çıkışını tek bir nedene bağlamak oldukça güçtür.
- İlk şehir yerleşmelerini kırsal yerleşmelerden ayıran özelliklere bakılarak bunların;
  - Yerleşme yerinin boyutları ve nüfus yoğunluğu,
  - Tam gün çalışan uzman iş gücü
  - Fazla ürünün ya da sermayenin merkezde toplanması
  - Anıtsal kamu yapıları
  - Sınıflı toplum
  - Yazının icadı,
  - Mutlak ve tahmine dayalı bilimlerin gelişimi
  - Betimsel sanatın gelişmiş olması
  - Uzak mesafeli ticaret
  - Devletin ortaya çıkışı

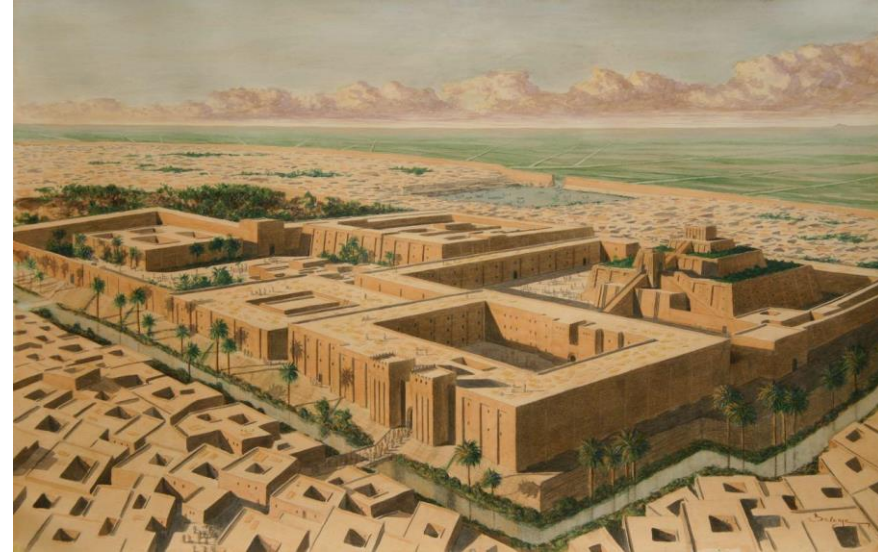
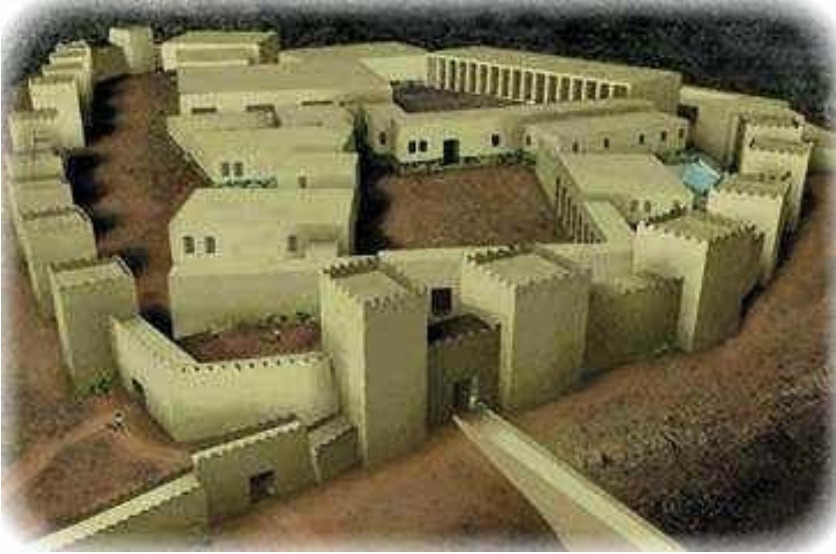
İLKÇAĞ KENTLERİ

- Küçük ölçekli
- Az nüfuslu
- Yoğun tarımsal faaliyet ancak düşük verim
- Uzun mesafelerde yüksek ulaşım maliyeti
- Güvenlik öncelikli (stoktaki ürünler ve insanlar için)

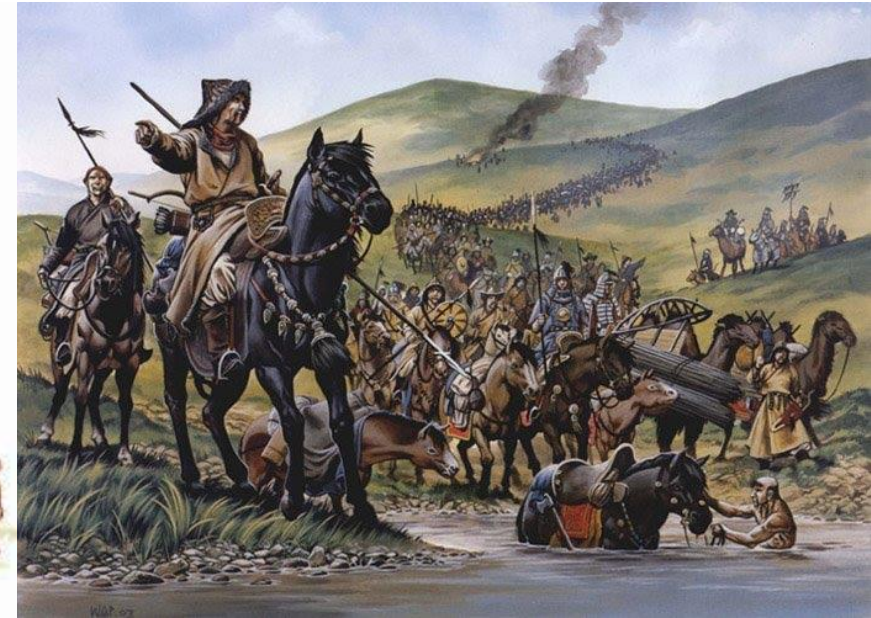
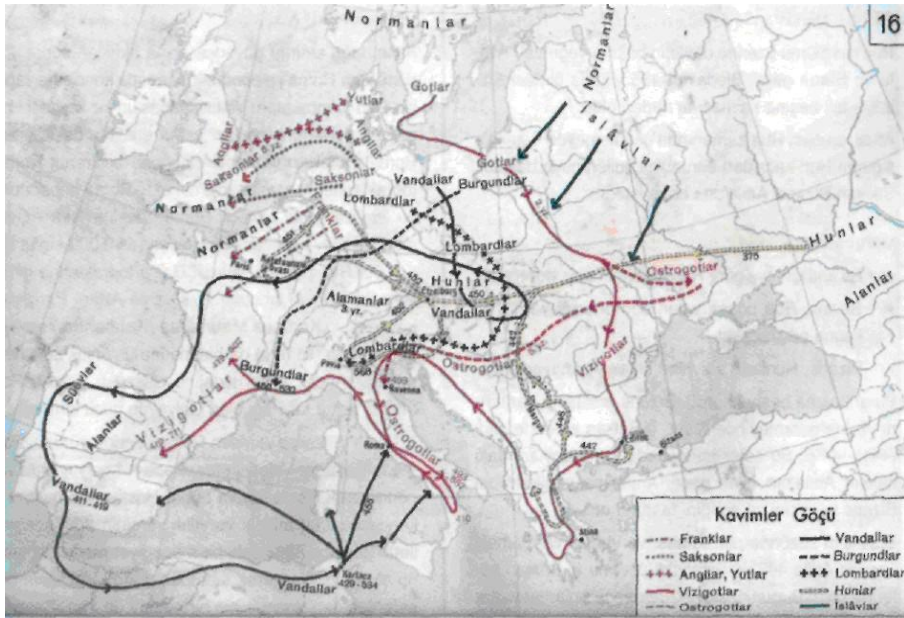
İLKÇAĞ KENTLERİ

- ZAMAN İÇERİSİNDE;
- Nüfus artar
- Barınak ve gıda ihtiyaçları artar
- Güvenlik problemleri artar
- Güçlenen kent devletleri, diğerlerini himayesi altına alır.

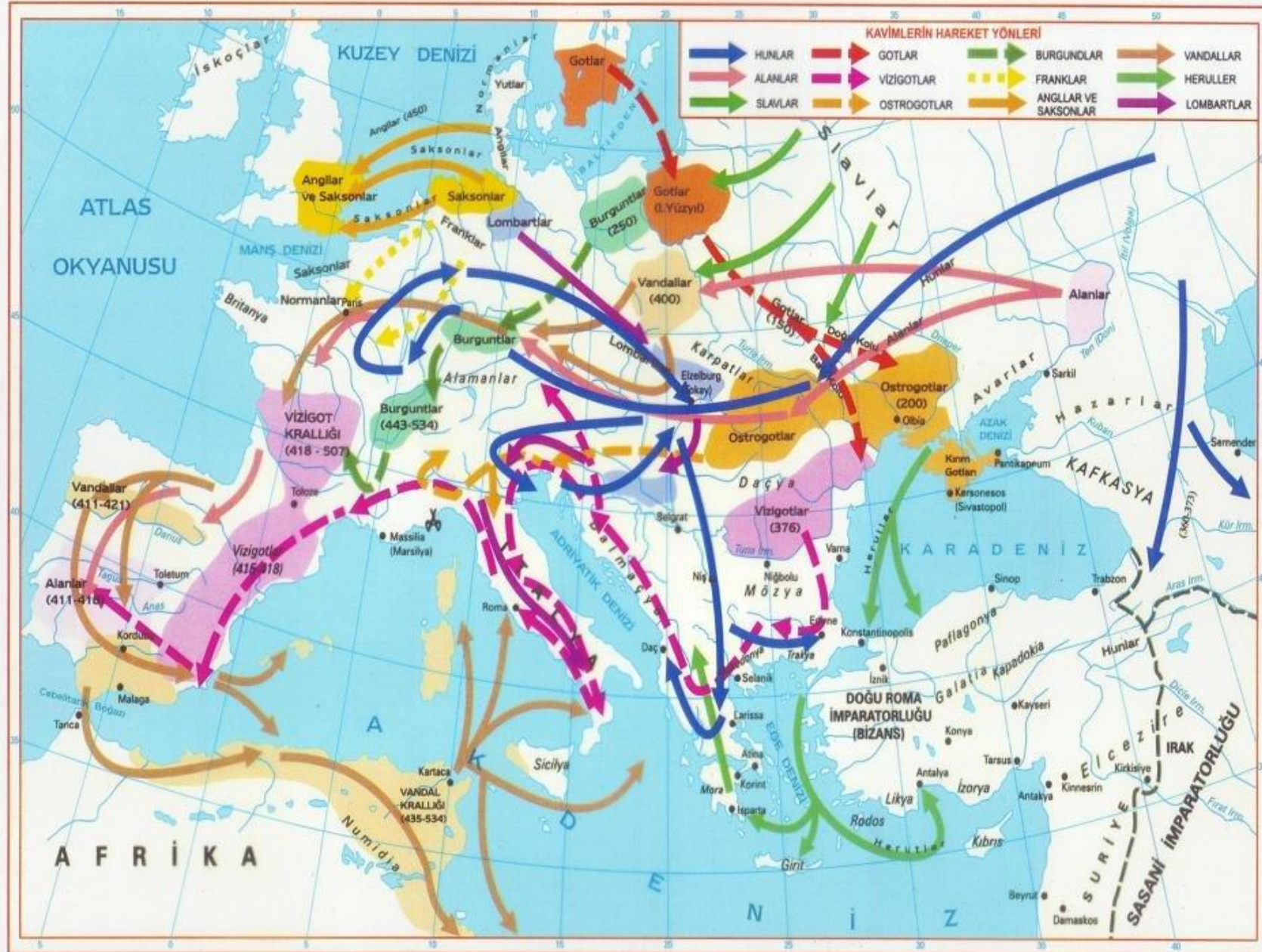
KAVİMLER GÖÇÜNÜN KENTSEL SONUÇLARI (M.S. 350—800)

- İlk yüzyılı çok şiddetli olmak üzere, toplamda yaklaşık 4 asır devam eden karışıklık, güçlü olan kral ve komutanlar tarafından el konulan topraklarda derebeyliklerin kurulmasına neden oldu.
- Genel olarak Avrupa'nın bugünkü siyasi yapısının temelleri atıldı. (Bugünkü İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere'nin kuruluşunda ve yerleşimlerinde en büyük pay o dönemde bu bölgelere göç eden kavimlere aittir.)
- Kavimlerin birleşmesi ile yeni milletler ortaya çıkmış, sosyo- kültürel yapıda yenilikler meydana gelmiştir.

KAVİMLER GÖÇÜ

AVRUPA'DA KAVİMLER GÖÇÜ

ORTAÇAĞ KENTLERİ

- Özellikle Avrupa kentlerinde ciddi tahribat ve değişimler yaşanır.
- Kavimler göçü ve Roma İmparatorluğunun dağılması ile yerleşim ve ticaret yolları güvensizleşmiştir. Dolayısı ile güvenli alanlarda, himaye altına girilmeye başlanmıştır.
- Salgın hastalıklar ve savaşlar nedeni ile nüfus hızla azalmıştır.
- Kilisenin otoriteyi ele alması, yerleşimlerin tekrar istikrar kazanmasını ve ticari canlılığı beraberinde getirmiştir.
- 11. yüzyılda kale duvarları ve surlar daha güvenli ve muhafazakar yerleşim alanlarını oluşturmuştur.

ORTAÇAĞ KENTLERİ

- Ortaçağ kentlerinde ve yer seçimlerinde genel olarak gözlemlenen özellikler:
- Güvenlik (Tepelerde, yamaçlarda, su yollarında ancak surlarla çevrili, vb.)
- Verimli tarım arazilerine hakim
- Önemli ticaret yollarına yakınlık
- Bastidler haricinde planlama olmadan gelişim
- Merkezi bir otorite yok
- Gelenek, görenek ve yazılı olmayan kurallar sosyal yapıyı aynı zamanda kentleri şekillendirmiştir.

Sonuç olarak;

- Ortaçağ Avrupa kentini, kale duvarlarıyla çevrili kapalı bir alanda yaşayan, ona toplumsal, ayrıcalıklı bir kişilik kazandıran, kendine özgü bir yasa, yönetim ve hukuk gibi kurumlara sahip bir ticaret ve sanayi toplumu olarak ifade edebiliriz.
- Yaşam tarzının Ortaçağda önemli ilerlemeler kaydetmiş olduğunu bilinmektedir.
- Yeni ve yakınçığlara kadar kentlerde bir Ortaçağ ekonomisinin varlığından bahsedebiliriz. Ayrıca belli bir ölçüde de refah artışı diyebileceğimiz uzun bir gelişme dönemi gözlemlemekteyiz.
- Ortaçağ Avrupası'ndaki kentler, aslında günümüzdekinden çok da farklı değillerdi. Sadece yeni oluşumlarla karşı karşıya kalmaları kentleri canlandırmıştır (Bakır vd.,2009).

Sonuç olarak;

- İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren her toplum, kendisine toplanma ve buluşma merkezleri sağlama gereğini duymuştur. Bu durum da kentsel yaşama dönüşmüştür. Kentin ortaya çıkması ve yaygınlaşması arasındaki süreç, her dönemin ve uygarlığın kendine özgü nitelikleri olan ve ortaya çıktığı toplumun özelliklerini yansıtan kentler oluştuğunu göstermektedir.

Anadolu'da Şehirlerin Kökenleri

- Anadolu'da şehirlerin evrimi MÖ 3000- 2000 yılları arasında başlamıştır.
- Anadolu şehirleri birden fazla nedene bağlı olarak ortaya çıkmışlardır.
- Şehirleşme olgusunun **ilk boyutunu** ticaret meydana getirmiştir. Fazla üretilen ürünlerin köyler arası değiş- tokuş yapılması ticari akım başlatmıştır.
- Merkez şehirde değiş tokuşu düzenleyecek toplayıcı veya tüccar sınıfı ortaya çıkar.
- Anadolu şehirlerinin **ikinci boyutunu** ise din örgütü meydana getirmiştir.
- İlk Çağ'da Anadolu'da kurulan kentler günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'daki ilk yerleşim merkezlerinden bazıları